
S O C I O L I N G U I S T I C A S L O V A C A 5

MESTO A JEHO JAZYK

EDITOR

Slavomír Ondrejovič

VEDA
VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 2000

OBSAH

Predslov (Slavomír Ondrejovič)	7
Otvorenie konferencie (Ivor Ripka)	9
Program výskumu mestského jazyka	
Slavomír Ondrejovič: Výskum mestského jazyka – tradície, stav, perspektívy	13
Ljubinko Pušić: Jezik grada	28
Hans Friesen: „Dichterisch wohnet der Mensch“: Nur auf dem Lande oder doch auch in der Stadt?	43
Lubomír Falťan: Sociálna komunikatívnosť mestského priestoru	56
Jan Kořenský: Řečová tvář (hlavního) města	60
Marie Krčmová: Nad mluvou města Brna (zdroje mluvy – stav – vývoj)....	67
Petr Sgall: Problémy mluvené češtiny v Praze	75
Braňo Hochel: Mestské nářečie – a prečo	84
Ivor Ripka: Urbanizácia dialektu	87
Miroslav Dudok: Jazykové podoby mesta	94
Mária Kusá: Literatúra a mesto, mesto a literatúra. Niekoľko príbehov	103
Jazyk mesta v minulých storočiach	
Lubomír Ďurovič: Jazyk mesta a spisovné jazyky Slovákov	111
Pavol Žigo: Podiel mesta na formovaní kultúrnych predpisovných útvarov..	118
Jana Skladaná: Jazyk mestských kníh zo 16.–18. storočia	125
Rudolf Kuchar: Jazyk mesta Žiliny v 15.–16. storočí	133
Jazyková situácia v mestách	
Ján Horecký: Výskum jazykovej situácie v malom meste	141
Laurent Bazac-Billaud: Jihozápadní město, Praha 13, Lužiny: několik zamýšlení nad zásadní otázkou nevyhraněného prostoru	143
Sylvia Moosmüller – Ralf Vollmann: Die Ausbreitung des Prozesses der Wiener Monophthongierung im Österreichischen Deutsch	160
Juraj Glovňa: Interferencia jazyka viedenských Slovákov	179
Gabriela Múcsková: Mesto Gelnica a jeho jazyk (Poznámka o bidiglosnej jazykovej situácii starého baníckeho mesta)	184

Dana Maričová – Daniela Slančová: Vulgarizmy v súčasnej (mestskej) komunikácii	194
Kristína Vrlíková: Sonda do slangu stredoškolskej mládeže v meste	203
Konštantín Palkovič: O potrebe skúmania jazyka v mestách	211
Lujza Urbancová: Jazyk mesta – parciálna analýza vo vybratej oblasti.....	213
Pavol Odaloš: Nová lexika v komunikácii sociálnej skupiny robotníkov	217
Jazyk mesta a médiá	
Vladimír Benko – Alexandra Jarošová: Internet a slovenčina	233
Vladimír Patráš: „Jazyk mesta“ na domovských komerčných stránkach v slovenskej sieti internetu?	242
Míra Nábělková: Súkromná poštová schránka ako „otvorený“ komunikačný priestor	251
Monika Koncová: Epištolárna komunikácia ako kultivovaný výraz myslenia, rytmu života a úrovne jazykovej tvorivosti človeka v meste	262
Milada Hirschová: Mluva lokálných radií	267
Ivana Kolářová: Reflexe obyvateľ mesta Blanska v názorech v miestnom tisku.....	274
Květoslava Musilová: Česko-slovenský pasivní bilingvizmus.....	280
Menný register	289
Vecný register	294
Content.....	296

MESTO GELNICA A JEHO JAZYK (POZNÁMKA K BILINGVÁLNEJ DIGLOSNEJ JAZYKOVEJ SITUÁCII STARÉHO BANÍCKEHO MESTA)

Gabriela Múcsková

Ak sa v samostatnej výskumnej práci chceme venovať jazyku a jazykovej situácii jedného konkrétneho mesta a získame výsledky osobité, špecifické práve pre toto mesto, vynára sa otázka, do akej miery môžu byť takéto výsledky využiteľné aj pri širšom jazykovednom poznaní a pri riešení všeobecnejších otázok jazykovej situácie. Pre nás konkrétne otázka znie, môžu byť poznatky o skúmaní jazyka a jazykovej situácie jedného mesta – Gelnice dôležité aj širšie?

Toto mesto sa svojím hospodárskym a ekonomickým významom i počtom obyvateľov (6 361) radí do skupiny menších regionálnych centier so starou baníckou tradíciou a s menším priemyselným zastúpením. V súčasnosti patrí Gelnica k novovzniknutým okresným mestám a je obchodným a spoločenským centrom Hnileckej doliny. Z hľadiska takehoto zaradenia môže jazyková situácia tohto mesta a jeho okolia korešpondovať s jazykovou situáciou iných menších miest, ktorú taktiež ovplyvňuje regionálny charakter s pomerne vysokou mierou zachovania pôvodného dialektu, stará banícka tradícia a imigrácia obyvateľstva z okolitých dedín. Z hľadiska regionálneho začlenenia Gelnice a jej nárečia na rozhranie nárečových oblastí juhovýchodného Spiša, stredného Spiša a oblasti hnileckých nárečí (porov. Štolc a kol., 1968; Štolc, 1994 a iní) môžu výsledky výskumu jej jazyka prispieť k poznatkom o spišských nárečiach, ich súčasnom stave, vzniku nadnárečových útvarov, či zmenách podmienených vplyvom spisovnej slovenčiny.

V uvedených súvislostiach vidíme možnosť využitia poznatkov o jazykovej situácii malého mesta aj pre riešenie ďalších všeobecnejších jazykovedných otázok.

Informácie o jazyku a jazykovej situácii Gelnice, ktoré chceme prezentovať v tomto príspevku, vychádzajú z výsledkov analýz konkrétnych hovorených prejavov obyvateľov tohto mesta v rôznych komunikačných situáciách, ktorých nahrávky sme získavali priebežne počas výskumov od roku 1990 a z výsledkov

získaných dotazníkom, ktorý občania mesta vyplňali na jar a v lete tohto roku. Tento dotazník sme nazvali rodinným, pretože bol koncipovaný pre tri generácie tvoriace rodinu, a to generáciu starých rodičov, rodičov a detí. Jeden exemplár vyplneného dotazníka teda obsahoval otázky o osobných údajoch (vek, vzdelanie, miesto pôvodu, ak nejde o pôv. obyvateľa Gelnice, zamestnanie a pod.), ako aj otázky týkajúce sa schopnosti používať jazykové variety (v našom prípade nárečovú a spisovnú) a ich skutočnom používaní v konkrétnych jazykových situáciách rodičmi a ich rodičmi. Zároveň obsahoval údaje o vzájomnej komunikácii rodičov a starých rodičov s deťmi a schopnosti v používaní nárečovej variety týmito deťmi. Takto každý dotazník obsahoval údaje o viacerých respondentoch (v našom výskume konkrétne od 4 do 10), ktorí boli príslušníkmi jednej rodiny. Ak sa vo viacerých prácach ukázala rodina ako závažný faktor ovplyvňujúci jazykové správanie respondenta, takýto dotazník nám umožnil sledovať skutočnú podmienenosť jazykového správania respondenta rodinným prostredím v troch generáciách. V rámci dotazníkovej akcie sa nám podarilo získať 184 vyplnených dotazníkov, ktoré obsahujú údaje o 1367 respondentoch¹:

	starí rodičia	rodičia	deti	spolu
roky narod.	1910-1953	1946-1972	1975-1997	1910-1997
spolu	593	360	414	1367
z toho: pochádzajú z Gelnice: do r. 1991:				
	169	147	383	699

V tomto veľkom počte respondentov musíme rozlišovať v generácii starých rodičov a rodičov tých, ktorí sú dnes obyvateľmi nielen Gelnice, ale sa tu aj narodili a vyrastali. Generácia starých rodičov predstavuje najväčšiu variabilitu a zároveň aj najpočetnejšiu skupinu respondentov. Len 169 z celkového počtu 593 respondentov tejto generácie sa narodilo a žije v Gelnici. Ostatní sú väčšinou obyvateľmi okolitých dedín, menšiu skupinu tvoria obyvatelia vzdialenejších obcí z iných oblastí Slovenska. Preto sme pri spracovaní údajov o tejto generácii postupovali výberovo. V generácii detí sme takisto vylúčili deti predškolského veku a do spracúvania údajov sme zaradili len deti narodené pred rokom 1991.

¹ Distribuovanie čistých a zhromažďovanie vyplnených dotazníkov sprostredkovali učitelia Základnej školy a Gymnázia v Gelnici, za čo im chceme aj na tomto mieste poďakovať. Osobitne by sme chceli vysloviť poďakovanie p. učiteľke V. Leškovej za pomoc pri organizovaní celej akcie.

V prvej časti príspevku stručne v niekoľkých bodoch uvedieme hlavné javy a procesy, ktoré podľa nás charakterizujú súčasnú jazykovú situáciu Gelnice založenú na spoločnej existencii dvoch dominantných variet – spisovnej slovenčiny a spišského nárečia:

1. Striedanie spisovnej a nárečovej variety v rôznych komunikačných situáciách, ktoré je podmienené sociolingvistickými faktormi, ako je oficiálnosť a lebo neoficiálnosť komunikácie, jej miesto, adresát a pod. Z doterajších výskumov a z údajov získaných dotazníkom sa nám ukazuje, že rozhodujúcim faktorom pre voľbu príslušnej variety je adresát komunikácie a jej miesto na osi oficiálnosť – neoficiálnosť. Spisovná varieta výrazne prevláda v oficiálnej komunikácii na úradoch, v nemocnici a v škole, v pracovných rozhovoroch s nadriadenými a stránkami a v komunikácii s deťmi. Menej výraznú prevahu má táto varieta v komunikácii v zamestnaní medzi spolupracovníkmi a v obchodoch, kde sa už častejšie objavuje aj nárečie. Nárečie sa najvýraznejšie uplatňuje v komunikácii s priateľmi a najbližšími známymi, s rodičmi a starými rodičmi, menej v rozhovore s partnermi a súrodencami.

2. Ústup schopnosti používať obidve variety v strednej a najmä v mladej generácii. Väčšina skúmaných respondentov, ako aj väčšina obyvateľov tohto mesta vie hovoriť a aktívne používa obidve variety. Len niekoľko respondentov strednej generácie (išlo najmä o ľudí s vyšším vzdelaním) uviedlo, že neovláda a nepoužíva nárečie. Výraznejší je rozdiel v porovnaní s mladou generáciou. Podľa údajov získaných dotazníkom by sme mohli situáciu v používaní nárečia považovať za „žalostnú“, musíme si však uvedomiť, že tu ide o údaj rodiča o jeho dieťati (na tomto mieste je asi rozpor medzi úsudkom respondenta a skutočným stavom najväčší). Z našich vlastných výskumov medzi študentmi základnej a strednej školy vyplýva, že mládež naďalej používa miestne nárečie v jeho značne zúženej (formovanej) podobe – bez špecifických miestnych osobitostí a tradičnej nárečovej lexiky (čo značne súvisí aj so zmenami v spôsobe života a v procese výroby). Toto nárečie využívajú mladí predovšetkým v komunikácii medzi sebou, v menšej miere aj v komunikácii so starými rodičmi a rodičmi.

3. Interferencia oboch variet v hovorených prejavoch respondentov a veľká rozkolísanosť a variabilnosť podoby oboch variet v bežnej komunikácii. Už viackrát sme uviedli, že spisovný jazyk a nárečie sa v takejto jazykovej situácii nevyskytujú vo svojich ideálnych podobách a že spisovné prejavy obsahujú istú vrstvu nárečových prvkov, ktoré potom charakterizujú hovorenú podobu spisovnej slovenčiny v tomto regióne a naopak, nárečové prejavy obsahujú prvky spisovného jazyka. Problematikou prenikania prvkov jednej variety do variety dru-

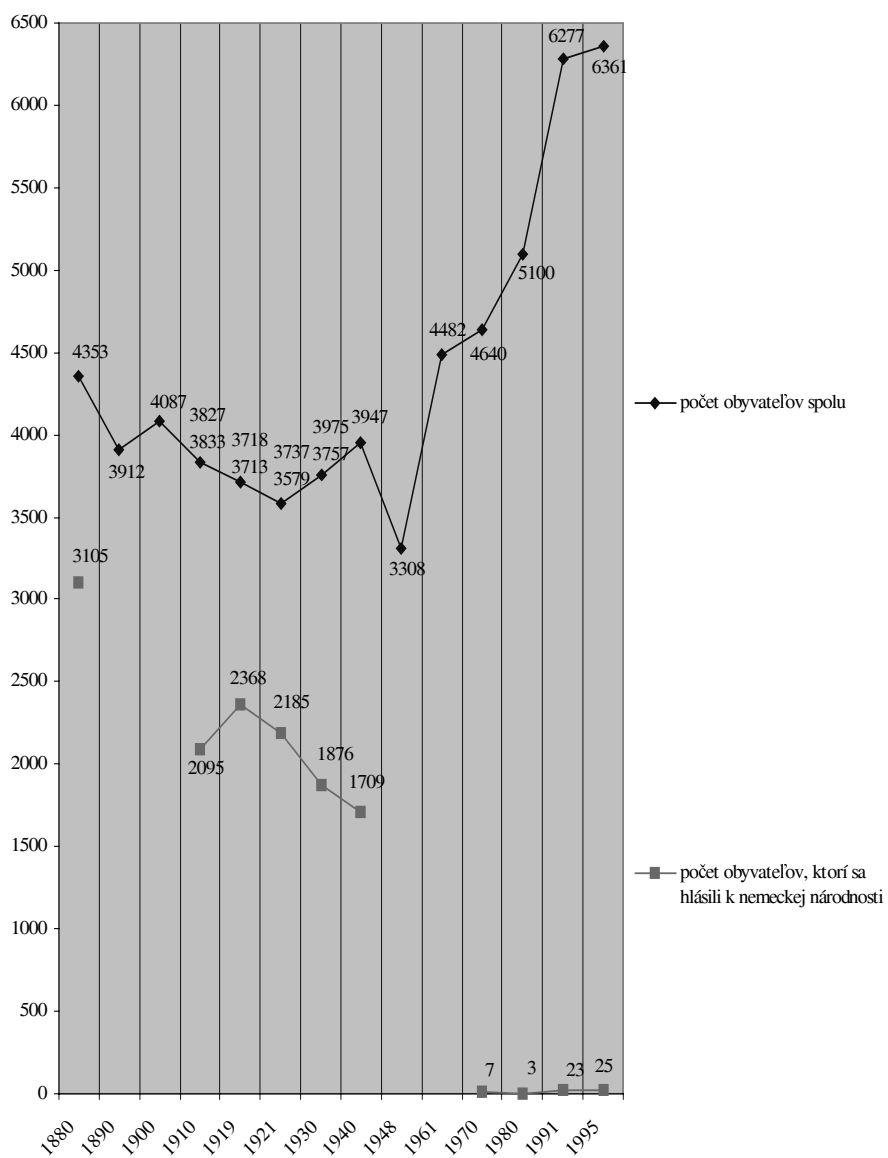
hej jeho príčinami a zákonitosťami sa podrobnejšie zaoberáme v iných našich prácach (Múcsková, 1995, 1997).

4. Stieranie špecifických osobitostí a vytváranie nárečových útvarov, ktoré na jednej strane charakterizujú širšie územné uplatnenie a na strane druhej prejavujú väčšiu variabilnosť a rozkolísanosť normy. V tejto súvislosti často hovoríme a vytváraní tzv. interdialektov (Ripka, 1980), aj keď príčiny či okolnosti tohto procesu sú pre nás často zreteľnejšie ako štruktúra a podoba interdialektu samotného. So vznikom takéhoto „nadržového“ útvaru úzko súvisí imigrácia obyvateľov strednej a mladej generácie najmä z okolitých dedín. Predstavu o podiele prisťahovaného obyvateľstva si môžeme urobiť aj podľa vyššie uvedenej tabuľky, kde takmer polovica respondentov strednej generácie nepochádza z Gelnice.

Pokiaľ sme sa v prvej časti nášho príspevku venovali charakteristike súčasného stavu v jazyku mesta Gelnice, druhú časť by sme chceli venovať pohľadu na jazyk tohto mesta v súvislostiach spojených s jeho minulosťou.

Mesto Gelnica patrí k najstarším spišským banským mestám, ktorého vznik úzko súvisí s nemeckou kolonizáciou a rozvojom baníctva. Mestské privilégia udelil Gelnici už Béla IV., čo potvrdzuje list z roku 1276 od kráľa Ladislava IV., kde sa Gelnica spomína už ako mesto. Prepokladá sa, že banícke mesto založili nemeckí kolonisti na mieste už existujúcej slovanskej osady s pôvodným obyvateľstvom niekedy v druhej polovici 12. stor. O slovanskom pôvode mesta svedčí aj jeho názov odvádzaný od názvu rieky Hnilec, ktorý Nemci prevzali ako Gölnitz s pôvodným zachovaným g. Avšak mestom a významným centrom sa Gelnica stala až po príchode nemeckých kolonistov a vďaka banskému priemyslu. (porov. Varsík, 1965, s.147 n.; Varsík, 1974, s. 18, Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I.).

Môžeme preto povedať, že v historickom vývine tohto mesta musíme prepokladať spolunažívanie dvoch etník (resp. troch, ak vezmeme do úvahy, že v meste žilo v menšom počte aj maďarské obyvateľstvo). Avšak ich postavenie nebolo rovnocenné a v priebehu vývoja sa menilo. Až do 19. storočia v priemyselnej sfére, v administratívnej a štátnej správe jednoznačne prevládal nemecký živel a slovensko-nemecký charakter mesta pretrval až do začiatku nášho storočia, resp. do konca trvania Československej republiky. Výrazný zlom v postavení nemeckého obyvateľstva predstavoval nástup fašizmu a udalosti počas 2. sv. vojny a po nej. Z rôznych prameňov (fondy Okresného archívu v Levoči, Štatistického úradu v Spišskej Novej Vsi a Miestneho úradu v Gelnici a Guzsak, 1983, s. 133–135) sa nám podarilo zistiť podiel obyvateľov mesta, ktorí sa hlásili k nemeckej národnosti od roku 1880:

Osud tohto nemeckého etnika sa paralelne odráža aj v osude jeho jazyka.

Podľa historických výskumov a výsledkov spracovania jazykového materiálu prišlo do Gelnice nemecké obyvateľstvo pravdepodobne z oblasti Bavorska (Šmilauer, 1935, s.158, Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I.), aj keď táto otázka nie je ešte stále uzavretá. Väčšina nemeckých kolonistov, ktorí prišli do Spiša, pochádzala zo Saska, len do južných oblastí prichádzalo aj obyvateľstvo iných, najmä dolnonemeckých regiónov.

Súčasní používatelia tohto nárečia sami uvádzajú, že je pre nich zrozumiteľnejšie nárečie Bavorska a Rakúska než nárečie Saska.

Toto nemecké nárečie sa v Gelnici najčastejšie označovalo ako *mantácke*, *mantáčtina* a jeho používatelia *Mantáci*. „Tento názov vznikol z výrazu *ma:nta*, v spisovnej nemčine „*meint er*“ = ‘on mieni’, často využívaného v hovorenom jazyku.“ (Valiska, 1980, s. 43.) Niekedy sa používa aj názov „*poto:kesch*“ údajne od spisovného „*plattisch*“ = ‘dolnonemecký’ a posmešne slovenským obyvateľstvom tiež „*han-ta-bu*“, „*hantaburčina*“, čo podľa vysvetlenia respondentov pochádza od spojenie „*ta bu gi*:“ = kam ideš?

Nerovnocenné postavenie slovenského a nemeckého etnika sa odrážalo aj v používaní oboch jazykov. V priebehu predchádzajúcich storočí bola nemčina úradným jazykom mesta, čiastočne sa v administratívnych dokumentoch objavuje latinčina a maďarčina. Nemeckým jazykom je písaná v prevažnej miere aj gelnická mestská kniha pochádzajúca z rokov 1434 – 1728 (len veľmi malý počet zápiskov v tejto knihe je v latinčine). Naproti tomu slovenčina bola jazykom nižších vrstiev obyvateľstva a v administratívnych dokumentoch sa až do 18. stor. pravdepodobne nepoužívala vôbec. Postavenie oboch jazykov sa vyrovnalo koncom 19. a v prvej polovici 20. storočia.

Oba jazyky prešli v priebehu niekoľkých storočí, keď fungovali vedľa seba, vlastnými historickými jazykovými zmenami a zároveň zaznamenali zmeny vyplývajúce zo vzájomnej interferencie. V prácach o historickom vývine slovenského jazyka nájdeme veľké množstvo informácií o nemeckých vplyvoch na slovenské nárečia. Ide najmä o príklady v rovine lexiky – nemecké prevzatia v slovnej zásobe slovenčiny predstavujú najpočetnejšiu skupinu prevzatých slov, ktoré sa dostali do živého hovoreného jazyka v priebehu 15. – 18. storočia (Doruľa, 1977, s. 76), ale aj v rovine hláskoslovia (nepřítomnosť mäkkých spoluhlások) či slovtvorby a pod.

Menej informácií nachádzame v našej jazykovednej literatúre o vplyve slovenčiny na nemecké nárečia v Karpatoch. Je pochopiteľné, že aj nemecké nárečia boli ovplyvnené slovenským okolím najmä v rovine lexiky. Predovšetkým to boli chotárne názvy, názvy miest a riek, ktoré prevzali Nemci od pôvodného slo-

venského obyvateľstva ako prvé. Neskôr to boli aj slová bežnej slovnej zásoby (Doruľa, 1977, s. 97 a nasl.; Valiska, 1975, Rudolf, 1939/1940). V mantáckom nárečí v Gelnici sa nachádzajú výrazy ako „*babrein*“, „*tschapein*“, „*trepein*“, „*die Kosa*“ a iné. Veľmi častá v hovorenom jazyku je častica „*ta*“. U iných autorov (Valiska, 1975, s.188 a 192; Rudolf, 1939/1940, s.165 an.) sú uvedené aj ďalšie príklady lexikálnych prevzatí v nemeckých nárečiach na Spiši: „*Bätsch*“ (*bača*), „*Brinse*“, „*Twörich*“, „*Truschbe*“, „*Kulasche*“, „*Tschakan*“, z novej ešte predprevratovej slovnej zásoby „*dos je:er'de*“, „*der pretседа*“ a pod.

Okrem toho Valiska uvádza vo svojej štúdiu (1975) aj príklady interferencie v rovine hláskoslovia: napríklad prítomnosť hlásky *dž* a *ž*, postavenie prízvuku a v rovine gramatickej napríklad dvojité zápor vo vetách s výrazmi *nikdy*, *nikde*, *nikto atď.*, ktorý podľa údajov našich respondentov fungoval v niektorých spojeniach aj v Gelnici: „*Ich ho:b den mon ni: dat nec geze:n*“ (Nikdy som toho chlapa tam nevidel), ďalej slovosled alebo výskyt zvratného zámena „*zic*“ so slovesami, ktoré fungujú v slovenčine ako zvratné „*Vi: bi:r zic ferein*“ (Wenn wir heiraten), „*zic špi:ln*“ (citované podľa Valisku, 1975 s. 190) a pod. Keďže dnešné nárečie je už značne ovplyvnené spisovnou nemčinou, ustupujú z neho aj stopy po vplyve spišského nárečia, resp. slovenčiny.

Z predbežných výsledkov výskumu, ktorý sme uskutočnili medzi súčasnými obyvateľmi nemeckého pôvodu na jar r. 1998 (pozn. II.) vyplýva, že počas medzivojnového obdobia sa mantáčtina používala približne v rovnakej miere ako slovenčina v bežnej oficiálnej aj neoficiálnej komunikácii. Väčšina mantácky hovoriaceho obyvateľstva už ovládala aj spisovnú nemčinu, ktorú si osvojila v nemeckých školách a používala ju v oficiálnej komunikácii v úradnom styku, v škole a pod. V súkromí a v polooficiálnej komunikácii (v obchode, na ulici) naďalej fungovalo nemecké nárečie. Tak sa v tomto meste v istom období vedľa seba ocitli dva jazyky – môžeme tu hovoriť o slovensko-nemeckom bilingválnom prostredí, avšak obidva jazyky tu fungovali vo svojich varietách spisovných a nárečových, ktorých používanie bolo podmienené vonkajšími a vnútornými sociofaktormi. Existovali teda v stave, pre ktorý sa zaužívalo pomenovanie diglosia, a tak sa tu vlastne stretávame s jazykovou situáciou dvojitej (resp. bilingválnej) diglosie. Podobne ako vo vzťahu spisovnej slovenčiny a nárečia aj vo fungovaní spisovnej nemčiny a mantáčtiny dochádzalo jednak k striedaniu kódu v závislosti od vonkajších a vnútorných sociálnych faktorov komunikácie, ako aj k vzájomnej interferencii oboch variet, resp. k ústupu niektorých nemeckých nárečových prvkov a ich nahrádzaniu spisovnými prvkami. Náš materiál zatiaľ nie je dostatočne obsiahly, aby poskytol dostatok informácií o tejto problematike. Uvedieme tu aspoň niekoľko príkladov:

ak sa za výsledok slovensko-nemeckej interferencie považuje prítomnosť dvoch záporov vo vete, súčasní používatelia mantáckeho nárečia sa už takémuto spojeniu vyhýbajú s odôvodnením „to nemôže byť ani v nemčine tak“, podobne sa stráca aj nárečové používanie zvrtného zámena „sic“ v súčasných nárečových prejavoch. Okrem týchto príkladov najvýraznejší ústup nárečia pred spisovným jazykom sa uskutočňuje predsa len v rovine lexiky, kde v bežnom hovorenom prejave respondenti nahrádzajú nárečové výrazy spisovnými nemeckými výrazmi a zároveň spisovnými nemeckými výrazmi nahrádzajú aj tie slová, ktoré boli prevzaté pôvodne zo spišského nárečia.

V súčasnosti môžeme nemecké nárečie Gelnice charakterizovať ako typický príklad umierajúceho jazyka. Z výsledkov získaných dotazníkom vyplýva, že len 125 respondentov z príslušníkov najstaršej generácie ovláda, resp. aj aktívne používa toto nárečie. Z nich 55 sú pôvodnými obyvateľmi Gelnice (rozlišovanie pôvodných a prisťahovaných obyvateľov alebo obyvateľov iných obcí je v tejto súvislosti dôležité, pretože miera zachovania a používania nemeckého nárečia v nemeckých dedinách Hnileckej doliny (Smolník, Smolnícka Huta, Švedlár a pod.) je omnoho vyššia ako v Gelnici). Len v 41 prípadoch si toto nárečie osvojila aj stredná generácia, čiže generácia rodičov, z nich len 17 pochádzajú z Gelnice. Len v 5 prípadoch rodičia uviedli, že aj ich deti – teda najmladšia generácia pozná pasívne toto nárečie, pričom tu už pravdepodobne ide o kombináciu vedomostí zo štúdia nemčiny ako cudzieho jazyka v škole a pasívneho prijímania nárečia v komunikácii so starými rodičmi. V týchto 5 prípadoch rodičia detí pôvodne pochádzali z nemeckých obcí Hnileckej doliny, kde sa doteraz vo väčšej miere uplatňuje mantácke nárečie.

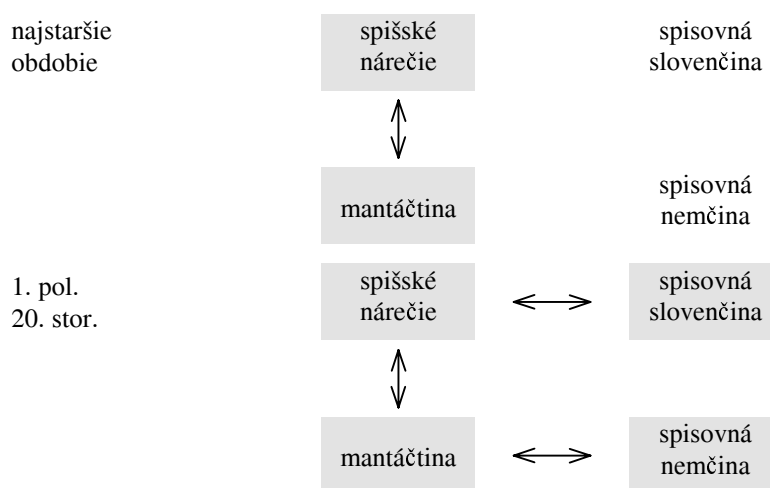
Najstaršia generácia používa toto nárečie v rozhovore s najbližšími známymi, so súrodencami a príslušníkmi rodiny. Príslušníci strednej generácie ho však uplatňujú už len v rozhovore so svojimi rodičmi a staršími ľuďmi. Vplyv nemeckej tradície a nemeckého pôvodu na najmladšiu generáciu, ktorá už vôbec nepozná staré nárečie by sme mohli vidieť v tom, že v školách, kde je možnosť výberu štúdia cudzieho jazyka výrazne prevažuje záujem o nemčinu.

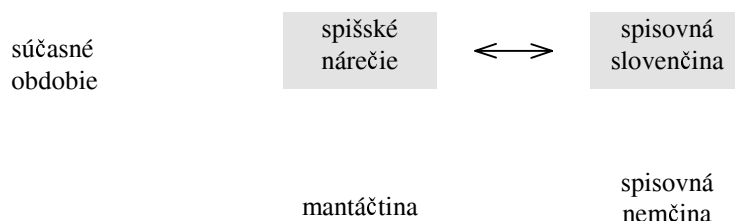
Veľký rozdiel, ktorý vidíme medzi najstaršou a strednou generáciou je spôsobený hlavne následkami 2. svetovej vojny. Respondenti najstaršej generácie často uvádzajú, že po vojne nebolo možné bežne používať nemčinu na verejnosti a preto prestali hovoriť po nemecky aj so svojimi deťmi, prípadne používali nemčinu len medzi sebou, keď nechceli, aby deti vedeli, o čom sa hovorí. Nemčina či mantáčtina sa stratila z mnohých sfér komunikácie a obmedzila sa na veľmi úzky okruh rodiny. Na základe prieskumu súčasného stavu, sa domnieva-

me, že odchodom najstaršej generácie zanikne jediné prirodzené prostredie pre komunikáciu v tomto nárečí aj pre príslušníkov strednej generácie, ktorí už medzi sebou hovoria len po slovensky alebo si dokonale osvojili spisovnú nemčinu, ktorú uprednostňujú pred nárečím.

Aj pri nahrávaní nemeckých nárečových prejavov sme sa často stretli s tým, že respondenti prechádzali do slovenčiny, prípadne si nevedeli spomenúť na niektorý nárečový nemecký výraz, poznali len jeho spisovnú nemeckú podobu alebo ho uviedli len v slovenčine. Táto skutočnosť takisto svedčí o postupnom zániku tohto nárečia.

Na záver by sme chceli zhrnúť tieto poznatky o historickom vývine jazykovej situácie v Gelnici. V súčasnosti túto jazykovú situáciu charakterizuje diglosný vzťah spisovnej a nárečovej variety slovenčiny. Spisovná nemčina sa dostáva do pozície cudzieho jazyka a mantácke nárečie sa nachádza v značne pokročilom zánikovom štádiu. Ešte pred niekoľkými rokmi tu v relatívne rovnakej miere fungovali dva jazyky – slovenčina a nemčina vo svojich varietách spisovných a nárečových, s procesmi vzájomnej interferencie, striedania kódu a pod., čiže v jazykovej situácii, ktorú sme pracovne nazvali bilingválna diglosia. Ak sa vrátíme až do predspisovného obdobia (podľa periodizácie dejín slovenského jazyka), mohli by sme jazykovú situáciu v Gelnici charakterizovať ako jednoduchý bilingvizmus, v ktorom fungovali vedľa seba spišské nárečie a mantácke nárečie, ktoré prešli vlastným vývinom a zároveň sa navzájom ovplyvňovali.

Takto získaný obraz o procese prechodu od jednoduchého bilingvizmu cez dvojitú alebo bilingválnu diglosnú jazykovú situáciu až k súčasnému stavu jednoduchej jednojazyčnej diglosie, dokumentuje výraznú podmienenosť a zakotvenosť vývinu jazykovej situácie v historických a spoločensko-ekonomických podmienkach samotného regiónu a jeho obyvateľov.

Literatúra

- DORULA, J.: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava, Veda 1977.
- GUZSAK, L.: Bergstädte der Unterzips. Erlangen 1983.
- MÚCSKOVÁ, G.: Niektoré aspekty výskumu používania spisovného jazyka a nárečia v ústnej komunikácii. In: *Varia V. Bratislava – Banská Bystrica. Materiály z V. kolokvia mladých jazykovedcov*. Bratislava, Vydavateľstvo SJS pri SAV, 1996. s. 34 – 40.
- MÚCSKOVÁ, G.: Nárečia a spisovný jazyk v hovorených prejavoch príslušníkov strednej a mladej generácie. In: *Nárečia a národný jazyk*. Ed. A. Ferenčíková. Bratislava, Veda 1999, s. 267 – 276.
- RIPKA, I.: Miesto dialektov v súbore útvarov národného jazyka. In: *Jazykovedné štúdie*. 15. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 227 – 231.
- RUDOLF, R. L.: Die slovakischen Lehnwörter im Inseleutschen in der Slowakei. In: *Linguistica Slovaca I. Bratislava 1939/1940*, s. 151 – 168.
- ŠMILAUER, V.: Osídlení a národnosti Spiše. In: Bratislava, IX, 1935, s.154 – 173.
- ŠTOLC, J. a kol.: Atlas slovenského jazyka I. Vokalizmus a konsonantizmus. Časť prvá. Mapy. Časť druhá. Úvod – komentáre – materiály. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968. 314 s. + 200 s.
- ŠTOLC, J.: Slovenská dialektológia. Bratislava, VEDA Vydavateľstvo SAV 1994. 179 s. + 37 máp.
- VALISKA, J.: K slovensko-nemeckým jazykovým interferenciám v nemeckých nárečiach na Spiši. In: *Jazykovedný zborník*, 4, 1975, s. 187 – 194.
- VALISKA, J.: Nemecké nárečia Dobšinej. Rimavská Sobota 1980, 312 s.
- VARSÍK, B.: Pôvodné slovanské osídlenie Spiša a korene spišských miest. In: *Spišské mestá v stredoveku*, Košice 1974, s. 11 – 20.
- VARSÍK, B.: Slovanské osídlenie východného Slovenska, Spiša, údolia rieky Hnilca a vznik mesta Gelnice. In: *Nové obzory*, 7, 1965, s. 143 – 151.
- Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Zv. 1 – 3. Bratislava, Veda 1977 – 1978.